साहित्यया मूलुखा

नेपाल सम्बत १११२ न्हूदँया लसताय्

"भिंतुना"

इन्द्रमान महर्जन
कुम्भेश्वर, यल, नेपाः

नेपाल सम्बत १११२ न्हूदँया लसताय्

"भिंतुना"

रबि बज्राचार्य
इखाछें, यल ।

थाकु: रत्न प्रिन्टिङ्ग प्रेस ईखाछें, यल । फोन नं. ५-२२४६८

नेपाल भाषाया प्यांगां भाषिका

तुलसीलाल सिंह

पिकाक:
साहित्यया मूलुखा

रवि शाक्य

नेपाल भाषाया प्यांगां भाषिका

तुलसीलाल सिंह

पिकाक:
साहित्यया मूलुखा

सफूया नांः नेपाल भाषाया प्यांगां भाषिका

च्वमिः तुलसीलाल सिंह

पिकाकः साहित्यया मलुखा
शहीद शुक्र मार्ग, बखुंबहाः
यल (ललितपुर), नेपाल।
फोन नं: ५२६०२८

पिथनाः नेपाल सम्वत ११११२ न्हूदँया लसताय्।
५०० प्रति

मूः ५।- (न्यातका)

थाकुथि (मुद्रकः) रत्न प्रिन्टिङ्ग प्रेस
इखाछें यल।
फोन नं: ५२२४६८

प्राज्ञिक पलाः छुना

भाषायात न्ह्यावलें म्वाकातय् ज्या प्राज्ञिक नीस्वनाय् दंगु साहित्यं जक याय् फै। नेपाल भाषाय् स्नातकोतर कक्षा सञ्चालन अनुसन्धान प्रबन्ध च्वय्गु यानाः व नियमित कक्षाय् ब्वनाः जूसांनिसें खने दय्क व व्यापक रूपं नेपाल भाषाया प्राज्ञिक (एकेडेमिक) अनुसन्धान ज्या छूगु खः धाःसा शायद अप्पो ज्वी मखु। नियमित कक्षाय् ब्वनाः स्नातकोतर पार जुइ धुंकुंपि निथ्वः दय्धुंकल। भाजु तुलसीलाल सिंह थःम्हं प्राज्ञिक शिक्षा काय् खंथें शुद्ध भाषाविज्ञानया मिखां थ्व नेपाल भाषाया प्यांगां भाषिका च्वयादीगु, वय्कलं थःगु पुचलय् नेपाल भाषा बिषयय् 'महेन्द्र विद्याभूषण'' काःगुया नं सार्थकता सिद्ध यानादीगु थें च्वं। थुकी अनुसन्धान ज्वलंया सामान्य व चीहाकय्क माःछि जक खँ न्ह्यथनातःगु दु। थ्व स्नातकोतर ब्वमिपिसं न्ह्यथनेमाःगु राष्ट्रिय बिकास सेवाय् वनाः च्वय्माःगु गांया रेखाचित्र ''भिलेज प्रोफाइल'' या निमित्त खय् भासं च्वःगुया थ्व नेपाल भाषां हिला खः। थुकि नेपाल भाषा च्वमि नेपाल भाषा यमि एम० ए० ब्वमिपिंत रा० वि० से० या प्रतिवेदन च्वय्त नं लँपु क्यनीगु वा छुं कथं ग्वहालि जूबनीगु खनेदु।

प्यांगांया नेपाल भाषा यल देय्नाप भौगोलिक रूपं सतिनाः नं भाषिका रूपं तापाःगु स्वभाव दुगु छता कचाभाय् खः। थ्व भाषावारे सामान्य भाषिक परिचय व थाय्यात नं म्हसीकेज्या भाजु तुलसीलालं साधारण नक्सां यानादीगु सुभाय् बीबह जू। थःगु अनुसन्धान-आधार ज्वलं नं लिउने बिया. सीके थ्वीके यःपिंत अःपुका ब्यूगु दु।

न्ह्यथना सफू ब्वनेबले प्यांगांया नेपाल भाषाय् दोलखाया नेपाल भाषाय् थें (स्वयादिसँ भाजु प्रेम साय्मिया दोलखाया नेपाल भाषा खँपुमुना ''ने० सं० ११०६'') पुलांगु रूप म्वाकातय्गु स्वयां अप्पो थःगु

हे कचा भाय्‌या स्वरूप ब्वलंकुगु दसु खने दु । थुकिं थःगु हे प्रत्यय नं विकासयाःगु दु, गथे स्तरीय नेपाल भाषाय् तःवच्चनय्-मि । लिघासा स्वाइथाय् नं थन मेथाय्‌थें-तु । रू हे छ्यलेगु याः । क्रियाया क्रियार्थक रूप थन इकारान्त ज्वीधुंकल, यँ यलय् थ्व स्वभाव खँल्हाबल्हा भाषाय् खने दया वया च्वंगु दु ।

नेपाल भाषाया कचा भाय्‌या ब्वने ज्याय् प्यांगांया नेपाल भाषाया नं थःगु हे थाय् दंगु खने दु । थन छगू दसु न्ह्याथने ।

छथी विशेषण खंग्वःया लिसःग्वः थन नः जुयाच्वंगु दु । पुलांगु नेपाल भाषाया ङ' या विकास थाय् थासय् थःगु पहलं जूगु दु । गथेः -

पुलां भाय् क) न्ह्यपुलां	-ङ्	हचङ्, वङ्, ख्वङ्, पङ्
ख) लिपुलां	ङ्	हचाङ्, वाङ्, ख्वाङ्, पाङ्
यँ यल भाय्	–उँ	हचाउँ, वाउँ, ख्वाउँ, पाउँ
ख्वप	मु	हचामु, वामु, ख्वामु, पामु
दोलखा	–ङौ	हचङौ, वङौ, ख्वङौ, पङौ
अथवा	-ंगौ	हचंगौ, वंगौ, ख्वंगौ, पंगौ
भोजपुर—धनकुटा	–ङू	हचाङू वाङू, ख्वाङू, पाङू
अथवा	—ंगु	हचांगु, वांगु, ख्वांगु, पांगु
प्यांगां	—नः	हचानः, वानः, ख्वानः, पानः

मेगु थीथी विशेषता भाजु तुलसीलालं हे न्हचथनातःगु दु ।

ने० सं० ११०७ कछलाथ्व पारू

काशीनाथ तमोट
ख १/२३६ भीमसेनगोला, वानेश्वर

पिकाक पाखें

मूलुखाया उदेश्य मध्यय् छगू थी थी बिधाया सफू पिथनेगु खः । थ्व हे ज्वलय् —"नेपाल भाषाया प्यांगां भाषिका" नाम सफूचा पिथना च्वना । थ्व सफूचिया च्वमि भाजु तुलसीलाल सिंहजु खः ।

खःला थ्व सफूचा भाजु तुलसीलाल सिंहजु नेपाल भाषाय् एम. ए. याना दीबलेया प्रोपोजल भिलेज प्रोफाइल खः । अथे जूसां नेपाल भाषाया ख्यलय् — 'प्यांगां व प्यांगां भाषिका" म्हसीकेत थुकिं यक्व बः बिउ ।

थ्व सफूचिया मेगु विशेषता — सललं न्हचानाच्वंगु भाषा, यइपुसे च्वंगु शैली खः ।

नेपाल संबत ११११
चैत्र १५

छत्रबहादुर कायस्थ
नायो
साहित्यया मूलुखा

प्यांगांया परिचय

१. भौगोलिक परिचय

बागमती अंचलय् लाःगु यल जिल्लाय् जम्मा स्वीन्हय्गु गां पंचायत दु। उकी मध्यय चापागाउँ आदर्श गाउँ पंचायत छगू खः। चापागाउँ गाउँ पंचायतया गुगू वडा मध्ये प्यांगां न्यागूगु वडाय् लाः। थ्व थाय् यल मंगः बजारं करीब खुगू माइल तापाक दक्षिणय् लाः।

समुद्री सतहलं १४८० मिटर च्वय् लाःगु प्यांगांया दक्षिणय् ताख्यः, उत्तरय् बुलु, पश्चिमय् सेराफाँट व पूर्वय् बोहराटार दु। ताख्यः छगू बाहेक मेगु स्वंगुलि गामय् नेवाः तय्गु बस्ती जुयाः च्वंगु गामं चाःहुइका तःगु प्यांगां करीब ६० मि. चौडाई व १५० मि. लम्बाई तःधं। थन सछिखा मयाक छेँ दु।

ल.फय्या दृष्टिकोणं तसकं बांलाःगु थ्व गामय् प्रथेहे खुसः ति मनूत बसोबास याना च्वंगु दु। आकासं वेगु लःया भरय् च्वने माःसां थन च्वंपि किसान तय्सं वर्षा व चिकुलां निबालि लं।

यातायातया खँय् थ्व गां सुगम हे धाय्माः। यलं निसें चापागाउँ तक बस, मिनिबस ट्याक्सि आदि चलय् जू। प्यांगां चापागाउँ लिक्कसं लाःगु गां खः। चापागामं लेले तक वनेगु मोटर-लँय् प्यांगां लाः।

२. सामाजिक अवस्था

प्यांगांया मनूत छगू हे जात, छगू हे धर्म व छगू हे भाय् ल्हाइपिं खः। ख जा थुपिं थःपिन्त ज्यापु धाइगु व थर च्वइबले महर्जन, सिंह व डंगोल धका च्वःसां बास्तवय् थुपिं ज्यापु मखु धका धाइ।

प्यांगामय् च्वंपि मनूत यल जिल्लाय् लाःगु गोटीखेल, थुकेयात 'पुलांगु सँगुदे' धायगु नं याः, पाखें निसः दँ न्हापा बाय् हिला वःगु खने दु। थौंकन्हय् अन नेवाः वा नेवाः भाय् ल्हाइपिं मदु। अन थौंकन्हय् खँय्, तामाङ, मगः जैशी आदि च्वना च्वगु खने दु। थौंकन्हय् तकं प्यांगांया मनूत दछिया छकः गोटीखेल वनाः देगुपूजा भ्वय् नः वनेगु याना च्वंगु दनि।

प्यांगांया मनूतय् विश्वास कथं नं इपिं गोटीखेलं वया च्वंपिं खः। गोटीखेलं बाय् ह्यूबले छपुचः प्यांगामय् वःगु खःसा मेगु पुचः फम्पिं पाखे वगु खः। फम्पिइ वंपिन्त थौं कन्हय् 'बलांमि' वा 'बालामि' धका धाय्गु याः। तर फम्पिइ नं इमिसं थःपिन्त 'बलांमि' वा 'बालामि' धका धाय्गु धाःसां मेपिसं धाःमा इमित 'गमाः' धका धाय्गु याः। अथेहे प्यांगांया मनूतय्त मेगु जातया मनूतय्सं 'गाम्वल', 'गाम्वः' वा 'गाम्ले' धका धाइ। संस्कार कथं नं प्यांगांमय् च्वंपि मनूतय् स्वंगू पुस्ता लिपा थःथवय् बिहा चलय् जूयें फम्पिइ च्वंपिं 'बलांमि' तय् नं स्वंगू पुस्ता लिपा थःथवय् बिहाबारी चलय् जूगुलिं थुपिं प्यांगामय् च्वंपिनि हे वंशज धका शंका याय् छिं। सायद प्यांगांया भाषा व संस्कृति नाप अज फम्पिनं स्वक्वय् पश्चिमय् लाःगु होरू व त्वारूया 'गमाः' त नापं अप्वः मिलय् जुइगु सम्भावना दु।

नेपाःया थीथी थासय् च्वंपिं नेवाःतय् थीथी गुथि दुथें प्यांगामय् च्वंपिनि नं मूख्य न्यागू गुथि दु। थुपिं —

१. आचग्वाङ
२. भूक्वाङ
३. ताहाग्वाङ
४. पद्मग्वाङ व
५. वसिकर

च्वय् न्ह्यथनागु न्यागू गुथिया लछिया छन्हु चन्हे खुनु थी थी गुथिया थी थी भ्वय् जुइ। 'वसिकर' गुथि बाहेक मेगु प्यंगुलिं गुथि मुनाः दछिया छन्हु श्री पंचमी खुनु तःजिक भ्वय् न्याय्की। थौं कन्हय् थुपिं न्यागुलिं गुथि कुचा दला क्षिगू कुचा दले धुंकल। थुपिं गुथि कुचा दःगु कारण छुं दँ न्हापा मेगु जातया मनूयाके पयनं वंझ मिसा दुकाय्गु वा मकाय्गु धँगु खँय् ल्वापु जुया कुचा दःगु खः।

नेपाःया मेमेगु जातीया मनूतय् धर्मय् आस्था दुथें प्यांगामय् च्वंपि नं धर्मय् उतिकं हे आस्था व श्रद्धा दु। अथेसां प्यागांया मनूतय् धर्म मानय् याइगु पहः धाःसा मेपिनिसिबें भिन्न खने दु। प्यांगामय् च्वंपि मनूतय् मूल द्यो कालेश्वर महाद्यो खः। थौं कन्हय् गुथि कुचा दःगुलिं महाद्यो नं निथाय् थापं याना तःगु दु। थ्व गामय् छगू गणेशया मूर्ति व नासःद्योया देगः दु। २०१८ सालय् छगः चीभाःया थापना जुल। थ्व अर्थय् प्यांगामय् च्वंपि मनूतसें मेथाय् च्वंपिं ज्यापुतसें थें बौद्ध व शैव नितां धर्म हं। थन च्वंपिं मनूतय् मेमेपिनिथें न्हिंन्हि द्यो पूजा यायगु वा भागि याय्गु चलन मदु। थन च्वंपि मनूतय् लछिया छकः जक देके वनी।

प्यांगामय् दँय्दसं चैत पुन्हि (ल्हुति पुन्हि) खुनु कालेश्वर महाद्योया जात्रा जुइ। कालेश्वर महाद्योया खः स्वंगू घण्टा बिकाः चाहीकेगु चलन दु। थन जात्रा जुइबले छ्यंगू लाकां न्ह्याना स्वय् मज्यू वा छ्यंगू लाकां न्हयाना तःपिन्त गामय् दुकाइ मखु। थ्व जात्रा हे प्यांगामय् च्वंपिनिगु छगू जक जात्रा खः।

नेवाः तय्गु संस्कृतिया मूल अंग मध्यय् छगू प्याखं क्यनेगु परंपरा खः। अथे हे थन नं प्याखं हुइकेगु परंपरा दु। थनया परंपरा कथं दछिया छकः यन्याः पुन्हिबले भाद्र शुक्ल त्रयोदशी खुन्हु 'कुं प्याखं' क्यनीगु खः। थुके जुजु, रानी, कोटवाल, ख्या, कवं आदि याना न्ययम्ह प्याखम्वः दँ। थ्व 'कुं प्याखं' हुइकेत न्हापा गुथि पाखें संचालन जुइगु खः। तर थौं कन्हय् गुथिया आयश्रोत म्हो जुया वंगुलिं 'कुं प्याखं' हुइकेगु नं दिना वन।

खला प्यांगामय् च्वंपिनि अलग हे भाय् ल्हाइगु जूसां थःगु भाषां हे हालिगु म्ये छपु हे मदु। भजन याइबले धाःसा नेपाःया मेमेथाय् च्वंपिं नेवाःतय् थें पुलां पुलांगु नेवाः म्ये हे हालेगु याः। न्हापा न्हापा भजनय् नेवाः तय्गु लोक बाजा थाइगु खःसा आः थौं कन्हय् भारतीय फिलमया प्रभाव

याना नेवाः तय्‌गु लोक बाजा मथाय्‌गु याना हय् धुंकल । ल्याय्‌म्ह ल्यासेतय् हालीगु मतिनाया म्येत धाःसा मेमेगु भाय्‌या सिबें नेवाः म्ये हे हालेगु याः ।

प्यांगामय् च्वंपिनि संस्कार कथं कय्‌ता पूजा याय्‌गु चलन दु, ब्याहा जुइबले भ्वय् नकेगु नं चलन दु । तर गां पिने च्वंपि नाप धाःसा बिया छ्वय्‌गु वा ब्याहा याय्‌गु छुं चलन मदु । थन च्वंपिनि पुरोहित यलय् च्वंपि ब्रम्हूत खः । नेवाः तय्‌गु तःधंगु नखः स्वन्ति बले प्यांगामय् च्वंपिनि म्वःपूजा, खिचाः पूजा व म्ह पूजा याइ तर किजा पूजा धाःसा मयाः ।

सम्भफा लही मज्यू वा मत्यः धंगु प्यांगामय् च्वंपिनि धारणा दु । थुकियाः थ्व धारणा अन लिक्कसं च्वंम्ह प्रशिद्ध वज्रवाराही देवी नापया धार्मिक सम्बन्धं याना जुइमाः ।

थन च्वंपिनि मनूतय् कःसि सुनां नं मतः । थ्व बारे इमिगु धारणा दु कि - छन्हु महाद्यो व पार्वती सुलाकासा म्हितुम्हितुं पार्वती प्यांगामय् सुप्यूवल । महाद्यो नं पार्वती प्यांगामय् सू वःगु मसिया आपालं थामय् माला स्वतं नं खंके मफु । आकासं नं खंके मफय्‌मा धका प्यांगामय् च्वंपिसं कःसि मतःगु खः ।

भाय् सम्बन्धय् नं प्यांगामय् च्वंपिनि अद्‌भुत धारणा दु । दोलखाय् च्वंपि नेवाः तय्‌सं इमिगु भाय् भीमसेन गुप्तबास च्वंबले ल्हाःगु खः धाइथें प्यांगामय् च्वंपिनि इमिगु भाय् महादेवं भाङ त्वना ल्हाःगु भाय् खः, अथे जूगुलिं इमिगु भाय् मेपिसं सय्‌के सीके फै मखु धंगु धारणा दु । अथे हे प्यांगांया भाय् मेपिसं सय्‌के सीके नं मज्यू, स्यने कने नं याय् मज्यू धंगु धारणा दु । यदि सुना नं (पिने च्वंपिसं) सय्‌के-सीके यात धाःसा वा स्यने कने यात धाःसा व मनू तुरन्त सी धंगु अन्धविश्वास दु ।

आर्थिक रूपं थन च्वंपि मनूतय्‌गु मूख्य पेशा कृषि खः । थन च्वंपि किसानतय् थःगु बुं ज्यां फुसंद दय्‌वं मेमेगु घरेलु ज्या याइ । मुं नं मनूत ज्या मयाःसे मच्वं, दक्व धैथें परिश्रमी । न्हापा न्हापा प्यांगांया मनूतय् खेतीपाती धुंका पंया फँ, कुलिचा थाय्‌गु मूख्य पेशा खः । पंया फँ, द्यांचा आदि थाय्‌गु विशेषता दुपिं मनूत च्वंच्वंगुलिं हे थ्व गांयात प्यांगां धाय्‌गु याय्‌गु खः । थौं कन्हय् पंया ज्या याय् प्रायः दी हे धुंकल धाःसां पाइ मखु ।

प्यांगामय् च्वंपिनिगु मुख्य पेशा बुं ज्या याय्‌गु खःसां थुपिं नेपाःया मेमेथाय् च्वंपि ज्यापुतयें शोषित व चोंम्ब मजू । थन बुँ मदुपिं ज्यापुत सुं मदु । प्रायः फुक्कसिया धैथें थःथःगु हे बुँ दु, तःसिं पिनिगु बुँ थुमिसं कम जक ज्याना च्वंगु दु । बुँ उर्बरा जूगुलिं थन च्वंपि मनूतय् बुंज्यां नये पुनेत गाः । थन मूख्य च्याग् बाली पी । च्याग् बाली वा, कंनि, छ्व, तू, वला, मुस्या व माय् खः । थ्व बाहेक फुक्कसिया धैथें बस्तु लहीगु याः । कंनि बाली दुकाइ बले गां छगुलिं धैथें चुकय् थागलं जाः । थ्व बाहेक फुक्कसिनं धैथें दोक, सुया लाकां, सुकू आदि थाः ।

प्यांगांया मनूत शिक्षाय् ल्यूने लाःगु खने दु । २०१८ सालय् तिनि थन 'वाणिविलास प्राथमिक विद्यालय' चाल । थौं कन्हय् थ्व स्कूल माध्यमिक बिद्यालय जुयाः तःधंगु भवन नाप तयार जुइ धुकल । अय्‌सां प्यांगांया मस्त थ्व बिद्यालय नगण्य जक ब्वना च्वंगु दु । खुसः मछि मनूत दुगु थ्व गामय् बी० ए० निसें साक्षर तक ल्याः खाय्‌बले न्येम्हं मदुनि ।

परिचय

खुसःति मनूतय्‌सं नवाइगु प्यांगां भाय् नेपाल भाषाया छगू भाषिका खः । थ्व भाषिकाय् छुं थःगु हे अलग्ग विशेषता दु, गुगु पहरी, दोलखा, खवप व यल भाय् सिबें भिन्न ।

यें यलय् व्यापक रूपं प्रचलित नेवाः भाय् ल्हाइगु बुलु व वा (चापागाउँ) तसकं लिक्क अर्थात् प्यंगू न्यागू मिनेटया लँ जक पाःसां प्यांगांया भाषाय् ठोस् प्रभाव लाके फुगु खने मदु । अनुपातिक रूपं तसकं म्हो जक मनूतसें नवाइगु भाय् जूसां प्यांगांया मनूतसें थःगु भाय्‌यात सुरक्षित याना तगु दु । प्यांगांया भाषाय् वाह्य प्रभाव मलाःगु कारण व गांया मनूतय्‌गु स्वभाव व धारणां याना खः । गथे –

क) प्यांगांया मनूतय् पिनेच्वंपि मनूत नाप सामाजिक सम्बन्ध मदुगुलिं,

ख) गामय् शैक्षिक विकास मजूगुलिं,

ग) पेशागत रूपं कृषिइ जक आकर्षित जुइगु व आर्थिक रूपं पिनेया मनूतय्‌के निर्भर जुइ म्वाःगुलिं,

घ) थ:पिसं ल्हायगु भाय् दैवी भाषा जूगुलिं थ्व भाय् मेपिसं सयके फं मखु, स्यंपि व सयकूपिं सी यो धैगु धारणा दुगुलिं – थ्व भाषाय् वाह्य प्रभाव मला:गु ख: ।

थ्व भाषाया विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान जूगु मदुनि । छम्ह फ्रान्सिस विद्वान जेंराई तोफिन (१९७७) पाखें प्यांगां आर्थिक, सामाजिक पक्षया अध्ययन अनुसन्धानया इवलय् प्यांगांया भाषाया नगण्यरूपं जक थियाः त:गु दु ।

क) नाम

(१) लिङ्ग – नेपाली वा मेमेगु भारोपीय भाषाय् लिङ्ग हीकेबले अकार, आकार, औकार, इकारयात हीका पुलिङ्ग शब्दय् 'नी' तना, पुलिङ्ग शब्दया आकार, एकार हीका इवी वा एनी तना व अनियमित रूपं शब्द हीका पुलिङ्गयात स्त्रीलिङ्ग दय्केगु चलन दु । अथेहे नेपाल भाषाय् 'बा' (पुलिङ्ग) प्रत्ययया थासय् 'मा' प्रत्यय तयाः, छुं जात वा नाम विशेषण ल्युने 'नी' प्रत्यय तया: नाप अनियमित रूपं पुलिङ्गयात स्त्रीलिङ्ग दय्के ज्यू । वास्तवय् नेपाल भाषाथें वा मेमेगु चीन-सँय् भाषाय् व्याकर्णिक लिङ्ग म्हो जक दैगु व प्राकृतिक लिङ्ग उप्व: छ्यलेगु चलन दु । प्यांगांया भाषाय् नं नेपाल भाषाय् थें म्हो जक व्याकर्णिक लिङ्ग छ्य: / गथे –

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
थुँचय् (थुम्येय्)	माम् म्येय (मां म्येय)
द्वह: (द्व:)	सय् (सा)
द्वहचय् (द्व:चा)	सचय् (साचा)
च: (दुगु)	च्व (चवलय्)
गोडग् (ग्वंग:)	माखा, मिखुङ (मिखुं)

पशु पंछिया नामय् प्यांगां भाषाय् नियमित व अनियमित निगुलिं कथं पुलिङ्गयात स्त्रीलिङ्ग दय्के ज्यूगु खँ च्वय् न्ह्यथनागु उदाहरणं थुइके फु । 'म्येय्' शब्दया न्ह्यने 'माम्' प्रत्यय तने साथं स्त्रीलिङ्ग जुइ । अथेहे 'खा' शब्दय् 'मा' प्रत्यय तनेवं स्त्रीलिङ्ग जुइ । हानं प्रत्यय मचलनीगु प्राकृतिक लिङ्ग नं नेपाल भाषाय् थें तुं प्यांगांया भाषाय् दु ।

२) वचन – प्यांगांया भाषाय् उप्व: याना 'तु' प्रत्यय तनाः बहुबचन दय्केगु चलन दु, गथे —

एक वचन	बहुबचन
सय् (सा)	सय्रू (सात)
मचय् (मचा)	मस्तु (मस्त)
झवा (जवा:)	झवातु (जवास)

च्वय् बिया उदाहरणया 'तु' व 'रू' निगू बहुबचन प्रत्यय जू बंगु दु । 'सय्रू' व 'सय्तु' नितां प्यांगामय् छ्य: । 'सयतु' या थासय् सय्रू जूगु नेवा: भाषाय् स्वर मध्यगत 'त' वर्ण 'र' वर्णय् हिलीगु स्वभाव अनुरूप जुया च्वंगु ख: । गथे नेपाल भाषाय् 'मदु' या 'मरू' ,छतका' या 'छरका' जुइफु ।

ख) सर्वनाम

प्रथम पुरुष

एकवचन	बहुवचन
कर्ता झि/जि, झिङ	झितु, छँ, झितुस्यङ् छँस्यङ
कर्म–झि, झित	झितु
सम्बन्ध झिङ	झितय्, छँ
अधिकरण — झिलय्‌कि	

मध्यम पुरुष

एकवचन	बहुवचन
कर्ता छङ	छरुस्यङ
कर्म – छ	छरू
छङत	छरय्‌त
सम्बन्ध – छंङ	छरय्

अन्य पुरुष

कर्ता – उह्मङ्	उतुस्यङ्
उम्हस्यङ	

कर्म—उ	उतु
उइत	
सम्बन्ध—उया	उतय्उ
अधिकरण—उइकि	

निश्चय वाचक सर्वनाम

थ—लिक्क च्वंगु थुइकीगु सर्वनाम

उ—तापाक्क च्वंगु थुइकीगु सर्वनाम

निजवाचक सर्वनाम

झिहे (जि थः)

छ हे (छ हे)

प्रश्नवाचक सर्वनाम

सुङ (सुनां)

सुमङ् (सुम्हं)

ग) विशेषण

संख्या वाचक, विशेषण

प्यांगां भाय्	नेपाल भाषा
छि	छि
नि	नि
स्व	स्व
प्य	पि
ने	न्या
खु	खु
न्हइ	न्हय्
च्या	च्या
गु	गु
झि/हि	झि
न्यी	न्यी
सच्छि	सच्छि

विभेदक पद (क्लासिफायर)

छिम—'छि' नाप वइगु 'म' प्रत्यय संख्या वाचनय् मनू अथवा सुं जनावर धंगु थुइकी।

छिउ—ल्यूने वःगु प्रत्यय 'उ' पाखें कथि, चुपि, बन्दूक आदि ग्वःलाःगु ताहाकःगु वस्तु थुइकी।

स्वङ्गय्—स्वङ् नाप वःगु गय् प्रत्ययं नेपाल भाषाय् छ्यलीगु 'ग्वः' वा ग्वःलाःगु वस्तु थुइकी।

परिणाम वाचक

घुभनं—उ छें घुभनं ख्वानः। (व छें गपाय्सकं ख्वाउँ)
यक्वय् थन यक्वय् मस्तु च्वाः। (थन यक्व मस्त दु)
चाःनचानि—अनय् चाःनचानि हल्ला झुरो। (अन छुं भति हल्ला जुल)
ताउउ—उ ताउउ धे। (व गां तःधं)
चान्चय्—थ धुउति चान्चय् मन्जु (थ्व कोथा चीधं मजू)

घ) क्रिया

क्रिया रूपायन प्रणाली सम्बन्धय् भारोपीय भाषा व सँय्-बर्मी भाय् परिवारया थी थी बिशेषता दु। भारोपीय भाषाय् लिङ्ग, वचन, पुरूष संगति दुसा सँय्-बर्मी परिवारय् लिङ्ग, वचन संगति मदु। नेपालय् ल्हाइगु नेपाली भारोपीय परिवारय् लाः। तर नेपालभाषा व थुकिया भाषिकात सँय्-बर्मीपरिवारय् लाः। नेपाली वचन, लिङ्ग आदिया संगति दु, गथे-

उसले पिट्यो। उनीहरूले पिटे। मैले पिटें। हामीले पिट्यौं। सीताले पिटिन्। रामले पिट्यो। आदि।

प्यांगां भाषाय् लिङ्ग व वचन संगति मदु, गथे-

उमङ् फाइकर (वं दाल)
उतुस्यङ् फाइकर (इमिसं दाल)
झिङ् फाइक्या (जि दाया)
झितुस्यङ् फाइक्या (जिमिसं दाया)

सीताङ् फाइकर (सीतां दाल)
रामङ् फाइकर (रामं दाल)

पुरुष संगति सम्बन्धय् थ्यांगां भाषाय् नेपाल भाषाय् थें आत्म व पर पुरुषया जक संगति दु। थ्व भाषाय् नेपाली थें, द्वितीय व तृतीय पुरुषया नाप बइगु क्रियाया भेद मदु।

नेपाल भाषा क्रिया पद घोष अल्पप्राण ये, ने, ले व अल्पप्राण पे, ते, के व्यञ्जनं अन्त जुइथें ये, ने, ले, ते, के व्यञ्जनान्तं अन्त जुइ।

ङ) नाम रूपायन

कारक	विभक्ति प्रत्यय	
	एकवचन	बहुवचन
कर्ता	ङ् (झिङ्)	स्यङ् (झितुस्यङ्, छैस्यङ्)
कर्म	त (झित)	यत (झितुयत, छरयत)
करण	ङ् (चुपिङ)	
सम्प्रदान	त	
अपादान	ङ्	
सम्बन्ध	उ, या (छंउ, उया)	यउ (झितय्, छतयहउ)
अधिकरण	कि, य् (उइकि, धेसय्)	कि (झितय्कि)

थ्यांगां भाषाय् छ्यलीगु कर्ता कारकया विभक्ति प्रत्यय 'स्यङ्' नेपाल भाषाय् यक्व कथं छ्यला स्वंगु दु। थ्यांगां लिक्कस स्वंगु वाग् (चापागामय्) 'स्यां' नवाइगु छःसा ल्यया आखिकाय् 'से' छ्यला स्वंगु दु। अथे हे गनं 'सं' छ्यला स्वंगु दु।

कर्म कारकय् विभक्ति प्रत्यय 'त' व 'यत' कर्ताया अनुपस्थितिइ जक छ्यली। कर्ता दत धाःसा कर्म कारकय् छुं नं प्रत्यय स्वनी रुखु।

प्रत्यय मच्वनिगु—
झिङ् छ फाइकिउ (जिं छन्त दाय्)
झिङ् उतु फाइकिउ (जिं इमित दाय्)
प्रत्यय च्वनिगु—
झित फाइकर (जित दाल)
छरयत फाइकइ (छिमित दाइ) आदि।

च. क्रिया रुपावली

क्रियार्थक	आत्मभूत	परभूत	आत्मभविष्य	परभविष्य	आज्ञार्थक	प्रेरणार्थक	स्वभावबोधक
फाइके (दाये) —	फाइक्या —	फाइकर —	फाइकि —	फाइकइ —	फाइकय्	फाइकयकि	फाइकः,
उन्ये (वने) —	उना —	उन —	उनि —	उन्य —	उनि	वङकि	वङः
नइ (नये) —	नया —	नर —	नइ —	नइ —	न्यय्	नकि	नः
हालि (हाले) —	हालय् —	हाल —	हालि —	हाल्य —	हा	हाःकि	हाः
लयखय् (साते) —	लयखाय् —	लयखार —	लयखय् —	लयखाइ —	लयखा	लयखयकि	लयखाः
तुङकि (त्वने) —	तुङकय् —	तुङकर —	तुङकि —	तुङकइ —	तुङकय्	—	तुङक
स्वय् (स्वये) —	स्वयय् —	स्वर —	स्वइ —	स्वइ —	स्वय्	स्वय्कि	स्वः
कन्यि (कने) —	कनय् —	कन —	कन्ये —	कन्यः —	कङः	कङकि	कङः
सालि (साले) —	साल —	साल —	सालि —	साल्यः —	सय्	साःकय्	साः
म्हितय् (म्हिते) —	म्हितय् —	म्हितर —	म्हितइ —	म्हितइ —	म्हितय्	म्हितइकय्	म्हितः

नेपाल भाषाय् क्रियार्थक रूपय् अन्त स्वर 'ए' जुइ, गथे दाये, वने, नये, हाले, सःते, त्वङके, स्वये, कने, साले, म्हिते आदि । तर प्यांङगां भाषिकाय अन्त स्वर 'ए' व 'इ' जुया च्वंगु दु, गथे—फाइके, उःये, नइ, हालि, लयखय्, तुङकि, स्वये, कन्यि, सालि, म्हितय् आदि ।

च्वय् उल्लेख जुयाच्वंगु 'ए' व 'इ' निगुलिं अग्र स्वर खः । थुके उच्च व मध्यया जक भेद दु व थुपि थः थवय् परिवर्तनशील खः । नेपाल भाषाय् संख्या वाचक शब्द 'पि' खँ ल्हाय् वा च्वय्बले 'प्य' या व्यापक प्रचलन दु । अथे हे ने सं. ५०० पाखे माणिक्यवर्द्धनं दय्कूगु 'मानव न्याय शास्त्र' सफूया ७० (क) पृष्ठय् 'पै' छ्यलातःगु दु ।

ने सं. ५०९ स च्वःगु 'गोपालराज वंशावली'या ३४ (ख) पृष्ठय् 'पे' च्वया तःगु दुसा वहे सफूया ३७ 'ख' पृष्ठय 'पि' छ्यला तःगु दु । ★

च्वय् बियागु तथ्य प्यांगां भाषिकाय् नं लागू जुया च्वंगु दु । 'इ' स्वरया 'ए' जुइगु नियमानुसार प्यांगां भाषिकाय् इकारान्तं एकारान्तय् हिलेगु पलेसा 'अय्' स्वरय् हिला च्वंगु नं दु । गथे—लय्खय्, म्हितय् आदि ।

इकारान्त व एकारान्त स्वरया थःथवय् हिले फैगु सम्बन्ध याना प्यांगां भाषाया आत्म भविष्यत् क्रिया शब्दय् व्यापक प्रभाव लाःगु खनेदु ।

नेपाल भाषाय् आत्मभूत क्रियाय् स्वरान्त 'आ' जुइ । गथे—दाया, नया, हाला, वना आदि । तर प्यांगां भाषिकाय् 'साल' शब्दया अपवाद यात त्वःता स्वरान्त 'आ' या थासय् प्यांगां भाषिकाय् 'साल' शब्दया अपवादयात त्वःताः स्वरान्त 'आ' व 'अय्' जुया च्वंगु दु । वास्तवय् नेपाल भाषाय् स्वरान्त 'आ' या थासय् प्यांगां भाषिकाय् 'अय्' स्वरान्त जुया च्वंगु यक्व दु । गथे —

★ काशीनाथ तमोट - नेवारी उच्च स्वर गुण व वृद्धिया स्वरूप (कार्य गोष्ठी पत्र)

वि. सं. २०४०, २० माघ, नेपाल भाषा विज्ञान समाजया तत्वावधानय् येँ, विश्वभाषा क्याम्पस ।

प्यांगां भाषिका	नेपाल भाषा
कचय्	कचा
सिसाबुसय्	सिसाबुसा
लुखय्	लुखा
ततय्	तता
पासय्	पासा
भचय्	भौचा

च्वय् बियागु उदाहरण स्वय्बले मीसं छु थुइके फु धाःसा स्वरान्त 'आ' या स्वरान्त 'अय्' जुइगु थ्व प्यांगां भाय्या भाषिकागत विशेषता खः ।

नेपाल भाषाय् परभविष्यत् क्रियाय् स्वरान्त 'इ' जुइ । तर प्यांगां भाषिकाय् स्वर वर्ण 'इ' व अर्धस्वर 'य' दीर्घ स्वर 'या' जुयाः अन्त जुइ । थ्व क्रियाय् सम्भावनार्थक सूचक शब्द 'यो' स्वाना प्यांगां भाषिकाय् 'यः' जूगु खः । गथे –

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
वनी यो (वनीगु सम्भावना दु वा बानी दु)	उन्यः
हाली यो (हालीगु सम्भावना दु वा बानी दु)	हाल्यः
कनी यो (कनीगु सम्भावना दु वा बानी दु)	कन्यः
साली यो (सालीगु सम्भावना दु वा बानी दु)	साल्यः

प्यांगां भाषिकाय् प्रेरणार्थक क्रियाय् दथुया 'य' लोप जुयाः च्वंगु दु । थ्व नेपाल भाषाय् दुगु बिशेषता नाप भिन्न जुया च्वंगु मदु । गथे–

सालमि (तेलकार/मानन्धर) या साय्मि धाःमि जूथें प्यांगां भाषिकाय् हाल् (धातु) हालि (क्रियार्थक) हालके (प्रेरणार्थक) पाखें 'हाय्के' जुइगु पलेसा हाःके जुल । अथे हे 'साल्कय्' या 'साय्कय्' मजूसें प्यांगां भाषिकाय् 'साःकय्' जुल ।

नेपाल भाषाय् स्वभावबोधक क्रिया, अष्टिन हेलजुं 'ताहाकागु रूप' धका नामाकरण याना दीगु दु, दीर्घ स्वर विसर्ग च्वनीगु नियम दुथें प्यांगां भाषिकाय् नं ताःहागु स्वर पाखें अन्त जुया च्वंगु दु । नेपाल

भाषाय् नासिक्य वर्ण लोप जुया शीर विन्दु छ्यला च्वंथाय् धा:सा प्यांगां भाषिकाय् नासिक्य कण्ठ्य् वर्ण 'ङ' पाखे अन्त जुइ। गथे नेपाल भाषा कने (क्रियार्थक) या स्वभाव बोधक 'कं.', 'वने' (क्रियार्थक) या 'वं' जुइथाय् प्यांगां भाषिकाय् 'वङ' 'कङ' जुया च्वंगु दु। अथे हे दीर्घ ईकारान्त व ऊकारान्त थें जा:गु ताहागु स्वरान्त नेपाल भाषाय् दुसां प्यांगां भाषिकाय् मदु। गथे —

प्यांगां भाषिका	नेपाल भाषा
तुङक:	त्वङकू
म्हित:	म्हितू

प्यांगां भाषिकागत विशेषता

प्यांगां भाषिका नेपाल भाषाया हे भाषिका ख:सां थ्व भाषाय् थ:गु हे कथंया यकों विशेषता दु। हानं थ्व भाषिकाय् नेपाल भाषा व थ्वया मेमेगु भाषिकाय् दँगु विशेषता नाप नं यकों समानता दु। थ्व भाय् मेमेपिं नेपालभाषा भाषीतय्सं याकनं थुइके मफंगु कारण धा:सा मूख्य याना ध्वनितात्विक भिन्नतां याना नं थ्व भाय् थुइके थाकुगु ख:।

(१) नेपाल भाषाय् नवाइगु घोष अल्पप्राण ब, द, ग, ज या थासय् प्यांगा भाषीतय्सं घोष महाप्राण भ, ध, घ, झ नवाय्गु या:। गथे द्वयोष्ठ्य 'ब' या थासय् 'भ' जूगु छुं शब्द –

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
बुइगु	भुइउ
बि	भि
बजार	भजार
बियेगु	भियुगु
बालि	भालि
बर्मू	भर्मु
बँ	भँ

(२) नेपाल भाषाय् स्पर्श घोष अल्पप्राण वर्त्स्य 'द' या थासय् महाप्राण 'ध' जुइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
दुग:	धुगु
दिकेगु	धिकिउ
दिं	धिङ
दाजु	धाज्व: (सम्बोधन)
दुरू	धुरू
दाय्केगु	धाय्किउ
दं (धं)	धं

३) स्पर्श घोष अल्पप्राण 'ग' या महाप्राण 'घ' जुइगु-

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
गयेगु	घउ
गा:	घ:
ग:प:	घ:पु
ग्वारतुलेगु	घ्वारतुलिउ

४) स्पर्श संघर्षी वर्त्स्य अल्पप्राण 'ज' या 'झ' जुइगु –

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
जवा:	झवा:
जाकि	झाकि
जा: (जाल)	झँ
जि	झि

५) घोषया अघोष, अघोषया घोष जुइगु –

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
झी	छं (सम्मिलित
कथि	कधि (रि)

६) नासिक्य घोष महाप्राण 'म्ह' या 'म' जुइगु

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
छम्ह	छम

(७) स्पर्श संघर्षी घोष महाप्राण 'झ' या संघर्षी घोष स्वरयन्त्र मुखी 'ह' जुइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
झि (१०)	हि/झि

(८) नासिक्य खण्डेत्तर (शीर बिन्दु) छ्यलीगु थासय् कण्ठय् नासिक्य ङ' जुइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
मिखं	मिखुङ
थिं	थिङ
स्वाय्/स्वां वनेगु	स्वाङ उनिउ
स्वां	स्वाङ
गथे च्वं	धरिचुङ

(९) अग्र मध्य स्वर 'ए' या अग्र उच्च स्वर "इ" जुइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
वनेगु	उनिउ
हाले	हालि
कने	कनि
साले	सालि

(१०) अग्र निम्न स्वर 'आ' या 'अय्' जुइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिया
ला	लय्
हा (सिमाया हा)	हय्
मिखा	मिखय्
खिचा	खिचय्
भंगःचा	जगचय्
चा	चय्

(११) दीर्घ 'ऊ' या थासय् 'अः' जुइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
म्हितू	म्हितः
त्वंकू	तुङकः

(१२) ह्रस्व 'उ' या श्रुति व निम्न अग्र 'आ' स्वाना वइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
फु	फवाः
दु	दवाः

(१३) श्रुति घोष 'व' या पइव उच्च स्वर 'उ' जुइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
त्वनेगु	तुनिउ
न्यासि वनेगु	न्यासि उनिउ

(१४) ह्रस्व 'उ' या 'अः' जुइगु —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
ह्याउँ	ह्यानः
ह्यासु	ह्यासः
तुयु	तोयः
हाकु	हाकः
वाउँ	वानः
ख्वाउँ	ख्वानः

(१५) नेपाल भाषाय् छ्यलीगु नकारात्मक सूचक प्रत्यय 'म' प्यांगां भाषिकाय् नं छ्यः । तर प्यांगां भाषिकाय् थ्व प्रत्यय मूख्य क्रियाय् जक छ्यः। सहायक क्रिया थ्व प्रत्यय स्वाय् मासा 'मु' जुइ । गथे —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
मखु	मुखु

मधु	मुरू
मन:	मनङ:

१६) नेपाल भाषाय् कर्मकारय् बिभक्ति प्रत्यय यात, 'इत' 'त' ज्वनी। गथे वयात, वइत झीत। थथेहे प्यांगां भाषिकाय् नं कर्मकारकय् 'त' व 'यत' व त' प्रत्यय ज्वनी। गथे 'झित' 'झितुयुत' आदि। प्यांगां भाषिकाय् उगु छ्यलीबले नेपाल भाषा नाप मूलभूत रूपं भिन्न जू। प्यांगां भाषिकाय् कर्ताया उपस्थितिइ कर्मकारकय् विभक्ति प्रत्यय ज्वनी मखु, कर्ता उपस्थित जुल धा:सा जक विभक्ति प्रत्यय ज्वनी। गथे —

नेपाल भाषा	प्यांगां भाषिका
इमिसं जित दाल	उतुस्यङझि फाइकर
जित दाल	झीत फाइकर

१७) प्यांगां बासीत सीमित संख्या जूसां शिक्षाया आवश्यकताया महसूस या:गु दु व पिनेया समाज नाप सम्बन्ध तया वइ ज्वंगु दु। थ्व कारण याना सामाजिक धारणा जक मखु भाषाय् नं परिवर्तन जुया वइ ज्वंगु दु। थ्व कथं, थौं कन्हय् प्यांगां भाय् परिवर्तनया चरणय् थ्यना ज्वंगु दु।

सन्दर्भ धल:

परिशिष्ट १. स्वादिशया सछिग्व: खंग्व:

२. छुं शब्द (निम:ग्व:)

३. वाक्यांस

४. क्रिया रुपावली